

УНИВЕРЗИТЕТ У БАЊОЈ ЛУЦИ
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

ФИЛОЛОГ

ЧАСОПИС ЗА ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ И КУЛТУРУ

IV 2013 8

PHILOLOGIST

JOURNAL OF LANGUAGE, LITERARY AND CULTURAL STUDIES

УНИВЕРЗИТЕТ У БАЊОЈ ЛУЦИ
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

Марјана Ђосовић
 Универзитет у Источном Сарајеву
 Филозофски факултет Пале

УДК 821.163.41.09„18“
 DOI 10.7251/fl1308351c

ФЕНОМЕН ЗАБОРАВА СРПСКИХ ПИСАЦА 19. ВИЈЕКА

Максимовић, Горан (2013), *Заборављени књижевници: књижевноисторијски огледи о скрајнутим писцима српског 19. вијека*, Пале: Српско просвјетно и културно друштво „Просвјета“.

Када су 2005. године у *Гласу Српске* објављена два текста Горана Максимовића „Пиши да те нико не разумије“ и „Лаж новог царевог одијела“, а који ће под измијењеним насловима „Да ли нас обмањује савремена српска критика“ и „Куда иде савремена српска проза“ бити уврштени у књигу *Критичка гозба* (2012), било је јасно да је дошло вријеме ревалоризације досадашњих сазнања и вриједности. У поменутих текстовима аутор темпераментно и провокативно (с разлогом) открива не само да је нешто „труло у држави Данској“ већ казује и шта је то. Аргументовано и смјехотворним поступцима који су му блиски, науци и читаоцима открива наравоученије, „квазимондијалистичких стратегија самозваних културно-пропагандних кружока“. Када је речено да поменути текстови провоцирају, у првом реду мисли се на „фабриковане књижевне ауторитете“ који у ово наше „весело доба“ „објелодавају“ на нашој „напарложеној књижевној њиви“, а сасвим сигурно су се препознали у кристално чистом и јасном огледалу Максимовићевих текстова. За њих провокативно, за читаоце збуњујуће, а за науку поражавајуће. Крик истинског познаваоца књижевности и разобличавање данашњих „књижевних величина“ није успио „истријевити губу из торине“. Како год, вриједило је! Вриједило је изврнути унутрашњу страну капута данашњих

ефенди-Мита, за које „једва да ће преостати које узгредно мјесто у ситним коментарима и фуснотама тих историја“. Зато се Максимовић наредном књигом, *Заборављени књижевници: књижевноисторијски огледи о скрајнутим писцима српског 19. вијека* (2013), објављеном у оквиру едиције Просвјетино књижевно коло, књига број 27, удаљава „од овог бахатог и заумног тренутка“ и још једном нас подсећа на скоро пословични српски немар у очувању националног идентитета и културне баштине, те како с лакоћом праштамо себи заборав оних који су у много чему задужили потомке. Поред псеудолитерата и квазикритичара који су, попут снијега у *Проклетој авлији*, све замели и свему одузели стварни облик, требало је пропртити пут до заборављене истине. Максимовић је то започео текстом о Матији Бану, да би потом у сарадњи с Мирославом Максимовићем, уредником листа *Бестселер*, почео с објављивањем фелтона о заборављеним писцима српског 19. вијека. Уска пруга пртине за непуне двије године проширила се за више од педесет имена, „а у наредним годинама требало би да захвата још стотињак писаца“.

Радови у књизи *Заборављени књижевници: књижевноисторијски огледи о скрајнутим писцима српског 19. вијека* подијељени су у три условне цјелине, засноване на регионалној припадности. У првој цјелини налазе се писци из јужних

и западних српских мјеста, као и писци који су једно вријеме стварали у градовима Аустроугарске монархије: Спиридон Алексијевић, Кирил Цвјетковић, Митрополит Ђорђе (Николајевић), Јоаникије Памучина, Матија Бан, Јован Сундечић, дум Иван Стојановић, Лазар Томановић, Антоније (Антун) Вучетић, Сава Бјелановић, Јован Поповић Липовац, Спира Калик, Антун Фабрис и Саво Скарић. Другу цјелину чине писци из југоисточних и централних српских области: Анка Обреновић Константиновић, Јован Илић, митрополит Михаило (Јовановић), Дамјан Павловић, Владимир Васић, Милан Кујунџић Абердар, Милан Ђ. Милићевић, Милан Јовановић Морски, Милорад Поповић Шапчанин, Лазар Комарчић, Чедомиљ Јовановић, Милутин Гарашанин, Владан Ђорђевић, Мита Ракић, Мита Ценић, Живан Живановић, Драгомир Брзак, Милутин Илић, Жарко Илић, Милорад Ј. Митровић, Илија И. Вукићевић, Павле Лагарић, Симеон – Сима Жикић, Тодор Љ. Поповић, Милорад Петровић Сељанчица, Коста Абрашевић, Димитрије – Мита Ј. Димитријевић. У трећој цјелини налазе се писци из сјеверних српских мјеста, али и они који су стварали у Пешти, Пожуну, Прагу и слично: Михаило Максимовић, Атанасије Николић, Васа Живковић, Стеван Владислав Каћански, Илија Огњеновић Абуказем, Милан Савић, Мита Калић, Мита Живковић, Каролина (Драгиња – Драга) Гавриловић, Павле Марковић Адамов, Мита Ђорђевић и Илија Ивачковић.

У уводном тексту „Значај и маргинализација“ аутор даје кратак осврт на феномен заборав, на који је нарочито осјетљив овај наш кутак Европе. Максимовић наглашава да је сјећање пандан забораву и да су у дубоко прожетој и јединственој вези, те да је људска мисао тек у скорије вријеме почела да обраћа пажњу на заборав који, једнако као памћење и сјећање, крије велике исти-

не. Често се радило на томе да се неко или нешто избрише из колективне свијести. Аутор прије свега мисли на јавни заборав, који се и те како наталожио, нарочито у данашњој хиперпродукцији и информационам технологијама, када само једна компјутерска тикка „delete“ (данашња верзија Лете, митске ријеке заборав) једним додиром може да уведе до сада незапамћене димензије заборав.

Заборав или „бјелине у тексту“, како их Максимовић именује, има своје разлоге, а у књизи *Заборављени писци* проналазимо најмање три разлога. Први разлог маргинализације писаца односи се на слабости књижевних дјела, које се такође гранају у неколико рукаваца. Наиме, у своје вријеме многи писци су од стране критичара истовремено били и неосновано одбацивани и безразложно величани до неслућених висина (Јован Сундечић), престрого сврставани у ред трећеразредних књижевника (Милан Кујунџић Абердар), а било је и оних које је критика потпуно „покосила“. Ту се прије свега мисли на Илију И. Вукићевића и Павла Марковића Адамова, које Јован Скерлић није уврстио у *Историју српске књижевности* (1914). С друге стране, ту су и стварне слабости тадашњих писаца (дјела Милана Савића), пионирски књижевни поступци неких аутора, који и те како трпе благе слабости (први српски сатиричар Михаило Максимовић), а било је и оних скромних, који нису много држали до свог пјесничког дара, уз вјеровање да треба много како би дорасли до посла „вилинског дара и жара“ (Васа Живковић), док су се неки књижевношћу бавили тек узгредно, с другим судбинским позивом (Милутин Гарашанин). С треће стране, слабост у појединим дјелима проузроковала је младост, у којој Максимовић уочава велики таленат и потенцијал који се гаси прераном смрћу, „баш онда када је требало да тек буде изражен

на прави начин“ (Владимир Васић, Дамјан Павловић).

Као други разлог аутор наводи нови „хоризонт очекивања“ савремених читалаца, за које је „израз једног давног књижевног укуса“ постао „анахрон и превазиђен“, што никако није валидно оправдање за заборав као најгору освету, „бездушно и болно одрицање ћутке“ (присјетићемо се Дучићевог стиха пјесме *Заборав*). Ако је нешто застарјело, то никако не значи да треба бити одбачено. Новим читањем и новим издањима треба тражити то што је „још увијек вриједно од тих умјетничких својстава“. Трећи разлог често је и најкарактеристичнији када је ријеч о нашем народу, а подразумијева немар у „очувању умјетничке, културне и књижевне баштине“ и „обезвређивање националног идентитета“ снобизмом и помодарством.

Максимовић исправља црне тачке наше науке и из таме заборав извлачи оне који су у своје вријеме били превођени на стране језике, личности европског образовања, почасне докторе наука, најчитанијег и најпознатијег српског писца код Хрвата и аутора прве црногорске химне *Убавој нам Црној Гори* (Јован Сундечић), одликованог борца Јована Поповића Липовца са четири „Борђевска крста“ (једини случај у Русији), писца првог српског научно-фантастичног дјела (*Лазар Комарчић*), аутора једног од наших најљепших путописа (Сава Бјелановић).

Галерију неправедно заборављених писаца српског 19. вијека чине и преодиоци чувених дјела: *Историја манастира Хиландара* Саве Хиландарца (превео Спира Калик), *Јадници* Виктора Игоа, Хајнеове *Идеје* и Гогољеве *Приповетке* (Мита Ракић), *Сан љетне ноћи* Вилијама Шекспира (Драгомир Брзак), као и Шекспирова драма *Троило и Кресида* (Жарко Илић). Ту су и аутори антологијских пјесама (Дамјан Павло-

вић и Стеван Владислав Каћански), претходници капиталних модерниста (Милорад Ј. Митровић), писци необичних интересовања (проучавање пиротског ћилимарства Мите Живковића, а као резултат настао је *Албум пиротских ћилимова*), истински мајстори приповиједања у чијим дјелима Максимовић проналази метафизичке симболе добра и зла (Илија И. Вукићевић *Приче о селу Врачима и Сими Ступици*), сакупљачи народних умотворина (Јоаникије Памучина). При томе, многа дјела Максимовићевих јунака од велике су историјске важности јер садрже драгоцене карактеризације савременика, документарност, а тиме и објективност у приказивању драматичних година, као што је покушај унијаћења далматинских Срба (*Споменик Милорадов Спиридона Алексијевића*), етнографске и језичке карактеристике, народна предања, митове и легенде (*Живот Али-паше Ризванбеговића Сточанина, везира херцеговачког Јоаникија Памучине*). Међу неправедно заборављеним је и Матија Бан, који с разлогом треба да буде и запамћен и читан, а аутор наводи много чињеница. Неки Матију Бана памте као творца кованице „четник“, ријетки знају да је он поставио темеље компаративистике код Срба, још рјеђима је познат по драми *Цар Лазар* (један од најранијих примјера негирања легенде о издаји Вука Бранковића), а несумњива чињеница због које Бан треба да буде поново вреднован и читан јесу његови дипломатски сусрети с Петром Петровићем Његошем, о којима је оставио и мемоарске записе.

Борба за освјежење памћења млађих нараштаја водила се и у 19. вијеку, а као свог савезника са истим циљем Максимовић наводи Антуна Фабриса, који је „кроз кратке биографске цртице“ настојао да освјежи „памћење млађим дубровачким нараштајима“, те да подсјети на „гласовите Србе Дубровчане овога вијека“. Осврћући се на историјске

прилоге познатог Дубровчанина Антуна Вучетића, Максимовић наводи посебне карактеристике његовог истраживања: систематски рад на истраживању још неистражених простора прошлости, посједовање свијести о вриједности пронађених података, као и коментаришање и документовање драгоцених путоказа будућим истраживачима. Све ово важи и за књигу *Заборављени књижевници: књижевноисторијски огледи о скрајнутим писцима српског 19. вијека* и њеног аутора.

Данашње вријеме у таму заборава бацило је и некада врсне критичаре Павла Лагарића и Илију Ивачковића. Лагарић је био импресиониста оштрог и субјективног става, под утицајем покрета „сциентизма“ с радикалним захтјевима у умјетности. Такав приступ имао је доста ограничења и неправедних оцјена, иако се често ослањао на компаративни метод. Максимовић наводи Лагарићево оштро критиковање поезије Јована Дучића и Милана Ракића („песници егоисти или водени песници“), као и *Божје људе* Боре Станковића, прозу Светозара Ђоровића и Иве Ђипика. С друге стране, веома је драгоцен критика о дјелу Петра Кочића. За разлику од Павла Лагарића, своју критику Илија Ивачковић поткрепљивао је бројним цитатима, а запажене су и његове критике о преведеним дјелима (Шекспир, Херцог, Метерлинк), као и о преводима Дучићевих пјесама на стране језике.

У уводном тексту Максимовић је експлицитно изнио свој циљ (трагање за занемареним писцима који нису класици, нити школски писци, али су у своје вријеме били потпуно равноправни с поменутима), али и приступ проблематици (књижевноисторијски метод с био-библиографским појединоствима, освјетљавање културно-историјских и друштвено-политичких прилика њиховог доба, као и сажета интер-

претација репрезентативних дјела). Јаким научним аргументима и већ доказаном компетентношћу (раније књиге Горана Максимовића *Магија Сремчевог смијеха*, *Домановићев смијех*, *Тријумф смијеха: Комично у српској умјетничкој прози од Доситеја Обрадовића до Петра Кочића* и *Комедиографски Орфеј*) аутор се задржава на главној области, књижевности, а прије свега на смјехотворним поступцима писаца 19. вијека, који су мање или више успјешно исмијавали аномалије свога друштва (Иван Стојановић, Саво Скорић, Илија Огњеновић Абуказем, Милан Савић, Мита Калић и други), као и на жанровским и поетичким питањима.

Максимовићев дискурс је суздржан и дисциплинован, јер његов напор „није био усмјерен искључиво ка новом вредновању, већ ка освјетљавању заборављених или скрајнутих писаца“, прилог „за изграђивање преобликоване историје националне књижевности“, али са својеврсном интелектуалном разбарушеношћу која је била потребна за овај необични истраживачки подухват. Интелектуална разбарушеност присутна у широко кориштеној литератури готово да је била неопходна, јер када је нешто скоро заборављено, а желимо да се врати у садашњост да би трајало и у будућности, скоро да је налик на доказивање невиности оптуженог. Зато је аутор прикупио мноштво доказа и валих разлога да писци и дјела српског 19. вијека поново буду читани (а данас су негдје између непотпуног сјећања и несавршеног заборава), те да на тај начин саградимо умјетничку брану против заборава. То се види и по томе како је Максимовић формирао текст. Први дио текста доноси чињенице о животу и раду писаца српског 19. вијека, док у другом дијелу наводи „Прометеје наде“ који поменуте писце у данашње вријеме ожимају од заборава (било да је ријеч о магистарским или докторским дисер-

тацијама, научним скуповима и сличним научноистраживачким пројектима).

Иако је писање овакве књиге налик на рударски посао, њена главна нит ипак је памћење, због чега Максимовићево дјело *Забрављени књижевници: књижевноисторијски огледи о скрајнутим*

Феномен заорава српских писаца 19. вијека

писцима српског 19. вијека остаје као меморијска чињеница не само академског памћења већ и наше шире заједнице, заинтересоване и запитане над националним идентитетом и културном баштином.

marjana_pale@hotmail.com